

<https://doi.org/10.62837/2024.5.255>

ƏLİZADƏ SƏADƏT (BƏDƏLOVA)
Odlar Yurdu Universiteti
badalovasaadato2@gmail.com

DANIŞIQ DİLİNİN İNKİŞAFINDA ƏDƏBİ DİLİN ROLU

Xülasə

Şeirlər, romanlar, şifahi hekayələr, mahnılar və digər bədii mətnlər adi dildən fərqli ola bilən dildə tərtib edilir. Fərqlər sözlərin, səslərin və sintaksisin müxtəlif yenidən təşkili və ya dəyişdirilməsini əhatə edir, çox vaxt sayğac və ya qafiyə kimi xarici məhdudiyyətlərin tətbiqi nəticəsində. Burada bu fərqləri göstərən dilə “ədəbi dil” deyilir. Ədəbi dil şeir kimi paradigmatik ədəbi janrlarda, eyni zamanda natiqlik və ya reklam və ya müəyyən söhbət janrları kimi digər “yüksək” nitq kimi sərhəd ədəbi janrlarda da olur. Ədəbi dil öz leksikası, fonologiyası və sintaksisi ilə adi dildən fərqlənə bilər və fərqli şərh çətinlikləri yarada bilər. Əksər ədəbi dilçilik, məsələn, generativ çərçivədə, ədəbi dillə adi dil arasında xüsusi əlaqənin olduğunu güman etmişdir. İnkişaf fərziyyəsi: Ədəbi dil yalnız adi dildə mövcud olan və yalnız adi dildə mövcud olan (törəmənin müəyyən mərhələsində) təsvirlərə istinad edən qaydalar və məhdudiyyətlərlə idarə olunur. İnkişaf fərziyyəsində deyilir ki, ədəbi dil adi dilin inkişafıdır. Alternativ odur ki, ədəbi dil adi dildə olmayan elementləri ehtiva edir və ya adi dildə olmayan qaydalar və ya məhdudiyyətlərlə idarə olunur. İnkişaf fərziyyəsi ədəbi dilin adi dildən asılılığı haqqında geniş şəkildə ifadə olunmuş fikrin ifadəsidir.

Sapir 1921-ci ildə çap etdirdiyi “Dil” kitabını belə bitirir: “Bir dilin fonetik sistemini, hər şeydən əvvəl onun dinamik xüsusiyyətlərini diqqətlə öyrənin və onun hansı misranın inkişaf etdiyini və ya tarixlə oyun oynayıb-oynamadığını deyə bilərsiniz. onun psixologiyası, necə bir misra inkişaf etdirməli idi və bir gün gələcək.” Kiparski isə 1973-cü ildə ədəbi dillə bağlı əsas məqaləsində adi dilin inkişafı deyir ki, “poeziyada potensial olaraq aktual olan linqvistik eyniliklər sadəcə qrammatikada potensial olaraq aktual olanlardır”. İnkişaf fərziyyəsinin güclü forması və zəif forması var. Güclü formada (Sapirin dediyi kimi) ədəbi dil öz mənbə dilinin inkişafıdır. Beləliklə, Kiparski deyir ki, “literasiya məcburi formal element kimi yalnız vurğunun müntəzəm olaraq sözün eyni hecasına düşdüyü dillərdə tapılır, o zaman alliterasiya olmalıdır”. İnkişaf fərziyyəsinin zəif variantı ədəbi dilə bütün dillərin altında yatan universal imkanların inkişafı olmağa imkan verir.

Açar sözlər: ünsiyyət, dil, vərdis, təhsil, alliterasiya

Kiparski alliterasiyanın reduplikasiyanın morfoloji prosesini təşkil edən eyni qaydalar və ya şərtlərlə idarə olduğunu söyləyərkən zəif versiyadan istifadə edir. Bu, fərziyyənin zəif variantıdır, çünki alliterasiya morfolojiyalarına reduplikasiya daxil olmayan ədəbiyyatlarda (məsələn, ingiliscə) rast gəlinir. İnkişaf fərziyyəsi

“təbii ədəbi dil” və “süni ədəbi dil” arasındakı fərqdən asılıdır, burada fərziyyəyə yalnız birincinin uyğun gəlməsi gözlənilir, ikincisi isə uyğun gəlmir. Süni ədəbi dilin mümkünlüyünü onda görmək olar ki, müəllif istədiyi hər şeyi yazsa və ya deyə bilsin: mətnə istənilən məhdudiyət tətbiq oluna bilər, dildə istənilən variasiya mümkündür. Avancard yazılar bunu kifayət qədər nümayiş etdirir: məsələn, Rothenberg və Jorisdə antologiyalaşdırılan mətnlərə və ya Oulipo hərəkatının təcrübələrinə buna misal göstərilə bilər.

Sapir bəzi yazarların bu problemi etiraf etdiyini söyləyir. Həqiqətən də dil qanunlarını pozur və nəticədə “naməlum orijinaldan tərcümə” yaradır: o, Robert Brauninq və Uolt Uitmanı misal gətirir. Beləliklə, İnkişaf Fərziyyəsi ona uyğun gələn ədəbi mətnlərlə uyğun gəlməyən bədii mətnlər arasında bir xətt çəkilməsini tələb edir; onun fərziyyə kimi hər hansı bir qüvvəyə malik olması üçün bu fərqi sınağın başqa bir yolu olmalıdır. Biz, məsələn, rəsmi təcrübənin təkrar-təkrar istifadə edilib-edilmədiyini (yəni, ənənənin bir hissəsini təşkil edir) və ya rəsmi təcrübənin yalnız bir mətnə (və ya bəlkə də yalnız bir müəllif tərəfindən) istifadə edilib-edilmədiyini soruşan “epidemioloji” test təyin edə bilərik. linqvistik formaları inkişaf etdirən ədəbi formalar təkrarlanmalıdır; ixtiyari formada olanlar təkrarlanmamalıdır. Yeri gəlmişkən, bu test Sapirin Browning və Whitmanı istisna etməkdə səhv olduğunu göstərmək üçün istifadə edilə bilər, çünki bu yazıçıların hər ikisi geniş şəkildə təqlid edilmişdir; buna görə də biz onların İnkişaf Fərziyyəsinə uyğun gəlməsini gözləyərdik və əslində Kiparski Uitmanın paralellikdən adi dil sintaksisinin inkişafı kimi istifadəsini açıq şəkildə müzakirə edir. Estetik məhsulların biri uyğun idrak, digəri isə idrakla bağlı ixtiyari (“koqnitiv olaraq qeyri-şəffaf”) olmaqla iki növə bölünməsi ehtimalı ədəbiyyatdan daha çox musiqi üçün sistemli şəkildə araşdırılmışdır. Məsələn, Lerdal iddia edir ki, Pyer Bulezin şah əsərinin bəstələnmə qaydaları musiqi idrakının əsas prinsiplərindən asılı deyil və buna görə də dinləyici tərəfindən bərpa oluna bilməz: bunun əvəzinə dinləyici musiqinin daxili təsvirini inkişaf etdirə bilər. lakin onun bəstəkarı tərəfindən tərtib ediləndən fərqli bir təqdimat olacaqdır. Lerdal bunu, məsələn, Bethovenin musiqisi ilə müqayisə edir, burada bəstəkarlıq və dinləmə qaydaları eyni ola bilər, çünki hər ikisi adi musiqi idrakının inkişafıdır. Eyni şəkildə deyə bilərik ki, bəzi bədii mətnlər adi ədəbi-linqvistik idrak, digər bədii mətnlər isə digər qeyri-linqvistik idrak prinsipləri əsasında fəaliyyət göstərir.

Ədəbi dillə adi dil arasındakı fərqi müəyyən edən altı növ fərqi ayırmaq mümkündür; bu altı növ indi təsvir edildiyi kimi iki ümumi növə bölünür. Aşağıdakı misranın birinci sətirində ədəbi dilin formal olaraq adi dillə eyni olduğunu görə bilərik: bunlar adi ardıcılıqla adi sözlərdir. Dili “ədəbi” edən mətnin özü deyil, ancaq sözlərin dörd vurğulu hecalı bir sətirdə qruplaşdırılmasını tələb edən əlavə şərtə tabe olduğu üçün onun xüsusi formasını almasıdır. Ədəbi dil adi dilə dəyişdirilə bilər ki, mətn bəzi əlavə məhdudiyətlərə uyğun olsun. Dili adi saxlayaraq, qafiyəli sətirlərə bölməni şərtləndirən əlavə edilmiş məhdudiyətlərə əməl olunur: bu, adi fonoloji və sintaktik qaydalarla, adi səslər və sözlər və sintaksis ilə yaradıla bilən

mətnidir. İnkişaf fərziyyəsinin yerdəyişmə haqqında heç bir sözü yoxdur, çünki tərifinə görə yenidən yerləşdirmə altında olan ədəbi dil adi dillə eynidir.

Şeir necə tərtib olunur? Bu sualın cavabında sözlərin müəyyən uzunluqda, müəyyən ritmlə, bəlkə də qafiyələrlə və ya başqa xüsusiyyətlərlə konkret yerlərdə ardıcılıqla (sətirlərdə) necə qruplaşdırıldığını izah etməlidir. Ehtimallardan biri budur ki, misra əvvəlcə nəsr kimi, adi sintaktik proseslərlə yaranır, sonra isə xarici məhdudiyətlərə uyğun olaraq hissələrin bir qədər yenidən sıralanması ilə yenidən sətirlərə çevrilir. Şübhəsiz ki, bu bəzən olur. Lakin mən sətirlərin elementlərin xətti birləşməsindən ibarət olduğu bir alternativ təklif edirəm: onlar sintaksissiz, məsələn, sadəcə leksik elementləri bir-birinin ardınca sıralayırlar. İfadələr və ya ifadələrin hissələri də bir-birinə bağlana bilər (yəni, xəttin hissələri daxili sintaksisi ilə tam formalaşmış ifadələr ola bilər), lakin birləşmənin ümumi prinsipi birləşmə və ya digər sintaktik qayda deyil, birləşmədir. Beləliklə, sətirlər birbaşa, vahidlər kimi tərtib edilir və nərdən yenidən redaktə olunmur. Əgər bu doğrudursa, bu o deməkdir ki, xətlər köklü şəkildə destrukturlaşdırılıb və onların təşkili adi dilin inkişafı kimi qəbul edilə bilməz. Kiparsky göstərir ki, Fin dilində nizamlı qaydalar ardıcılığının əməliyyatı "metrikada nəzərə alınmır": məsələn, kottiin sözü metrik xəttə elə yerləşdirilib ki, onun səthi forması qeyri-metrik, lakin əsasını təşkil edir. Büzülmə və ikizləşmə qaydalarına məhəl qoymayaraq, metrik qaydaların bu mövqedəki sözü kotihin olaraq görməsi və saygacın tələblərinə cavab verməsi mümkündür. Müasir ədəbi dilçilik ədəbi dilin yalnız adi dilin elementlərini, qaydalarını və məhdudiyətlərini inkişaf etdirməklə formalaşdığını və tənzimləndiyini söyləyən "İnkişaf fərziyyəsi"ni rəhbər tutur. Ədəbi dili adi dildən fərqləndirməyin altı yolu, ölçü, qafiyə və alliterasiya və paralellik də daxil olmaqla müxtəlif əlavə edilmiş məhdudiyətlər kimi İnkişaf Hipotezinə qarşı sınaqdan keçirilir. Ədəbi dil formal olaraq fərqlənir, lakin semantik cəhətdən adi dildən fərqlənməsi ehtimalı azdır. Burada İnkişaf Fərziyyəsinin niyə uyğun ola biləcəyini aydınlaşdırmaqla yekunlaşır.

Ədəbiyyat siyahısı

Fabb, N., 2002. *Language and Literary Structure: The Linguistic Analysis of Form in Verse and Narrative*. Cambridge University Press, Cambridge.

Fabb, N., 2009a. Why is verse poetry? *PN Review* 189.

Fabb, N., 2009b. Formal interactions in poetic metre. In: Dewey, T.K., Frog, (Eds.), *Versatility in Versification: Multidisciplinary Approaches to Metrics*. Peter Lang, New York.

Fabb, N., Halle, M., 2008. *Metre in Poetry: A New Theory*. Cambridge University Press, Cambridge.

Fitzgerald, C.M., 2007. An optimality treatment of syntactic inversions in English verse. *Language Sciences* 29.

Fox, J.J. (Ed.), 1988. *To Speak in Pairs. Essays on the Ritual Languages of Eastern Indonesia*. Cambridge University Press, Cambridge.

Golston, C., Riad, T., 2000. The phonology of Classical Greek metre. *Linguistics*.

Gossen, G., 1989. To speak with a heated heart: Chamula canons of style and good performance. In: Bauman, R., Sherzer, J. (Eds.), *Explorations in the Ethnography of Speaking*. Cambridge University Press, Cambridge.

Halle, M., Keyser, S.J., 1971. *English Stress: its Form, its Growth, and its Role in Verse*. Harper and Row, New York.

Hanson, K., Kiparsky, P., 1996. A parametric theory of poetic metre. *Language*.

Hayes, B., 2008. Faithfulness and componentiality in metrics. In: Hanson, K., Inkelas, S. (Eds.), *The Nature of the Word. Studies in Honor of Paul Kiparsky*. MIT Press, Cambridge, MA.

Holtman, A., 1996. A generative theory of rhyme: an optimality approach. PhD thesis, Utrecht University.

Alizade (Badalova) Saadat

THE ROLE OF THE LITERARY LANGUAGE IN THE DEVELOPMENT OF THE SPOKEN LANGUAGE

Summary

Poems, novels, oral stories, songs, and other literary texts are composed in a language that may differ from ordinary language. Variations involve various rearrangements or changes of words, sounds, and syntax, often as a result of imposing external constraints such as meter or rhyme. Here, the language that shows these differences is called "literary language". Literary language occurs in paradigmatic literary genres such as poetry, but also in borderline literary genres such as oratory or advertising or other "higher" speech such as certain conversational genres. Literary language may differ from ordinary language in its lexis, phonology, and syntax, and may present different interpretive difficulties. Most literary linguistics, for example in the generative framework, have assumed a special relationship between literary language and ordinary language. Developmental Assumption: Literary language is governed by rules and constraints that refer only to ordinary language and to images that exist only in ordinary language (at a certain stage of derivation). The developmental hypothesis states that literary language is a development of ordinary language. An alternative is that literary language contains elements that ordinary language does not, or is governed by rules or constraints that ordinary language does not. The developmental hypothesis is an expression of the widely expressed idea about the dependence of literary language on ordinary language.

Sapir concludes his 1921 book "Language": "Study carefully the phonetic system of a language, above all its dynamic features, and you can tell which verse is developing or playing with history. its psychology, how a verse should develop and one day will come." And Kiparski, in his 1973 seminal article on literary language, the development of ordinary language, says that "linguistic identities potentially

relevant in poetry are merely those potentially relevant in grammar". There is a strong form and a weak form of the developmental hypothesis. Literary language in its strong form (as Sapir says) is the development of its source language. Thus, says Kiparsky, "literature as an obligatory formal element is found only in languages where the stress regularly falls on the same syllable of the word, then there must be alliteration." A weak version of the developmental hypothesis allows literary language to be an outgrowth of universal possibilities underlying all languages.

Keywords: communication, language, habit, education, alliteration

РОЛЬ ЛИТЕРАТУРНОГО ЯЗЫКА В РАЗВИТИИ РАЗГОВОРНОГО ЯЗЫКА

Резюме

Стихи, романы, устные рассказы, песни и другие художественные тексты написаны на языке, который может отличаться от обычного языка. Различия изменяют перестановку или модификацию синтаксиса слов, звуков, часто уточняют применение внешних воздействий, например размера или рифмы. Здесь, учитывая эти различия, язык называют «литературным языком». Литературный язык встречается в парадигматических литературных жанрах, таких как поэзия, а также в пограничных литературных жанрах, таких как «высокая» речь, такая как ораторское искусство или реклама, или в других разговорных жанрах. Литературный язык с его лексикой, фонологией и синтаксисом может использоваться и вносить иные изменения, чем обычный язык. Большая часть литературной лингвистики, например, в генеративном подходе, предполагает особые отношения между литературным языком и обычным языком. Гипотеза развития: Литературный язык регулируется правилами и средствами контроля, которые относятся к изображениям, которые существуют только в обычном языке и существуют только в обычном языке (при условии деривации). Гипотеза развития утверждает, что литературный язык развился из обычного языка. Альтернативой является то, что литературный язык содержит элементы, которых нет в языке, или подчиняется правилам или суждениям, которых нет в обычном языке. Гипотеза развития является выражением широко выраженной идеи о зависимости литературного языка от обычного языка.

Сапир завершает свою книгу «Язык», вышедшую в 1921 году: «Можно изучить фонетическую систему языка, прежде всего его динамические особенности, и можно сказать, с каким стиховым развитием или историей он играет. развиваться, и однажды наступит». Кипарски в своих плодотворных статьях 1973 года о литературном языке и развитии обычного языка говорит, что «психологические идентичности, потенциально релевантные в поэзии, — это только те, которые потенциально релевантны в грамматике». сильная форма и слабая форма развития. Литературный язык в своей сильной форме (по словам Сапира) есть развитие своего исходного языка, поэтому Кипарский говорит, что «литература как обязательный формальный элемент встречается

только в языках, где ударение велико. и слово падает на один и тот же слог, тогда должна быть аллитерация». Слабая версия гипотезы развития позволяет литературному языку развить универсальные возможности, лежащие в основе всех языков.

Ключевые слова: общение, язык, привычка, образование, аллитерация.

Rəyçi: f.f..d. G.Əfəndiyeva